

Marzena Zwierowicz

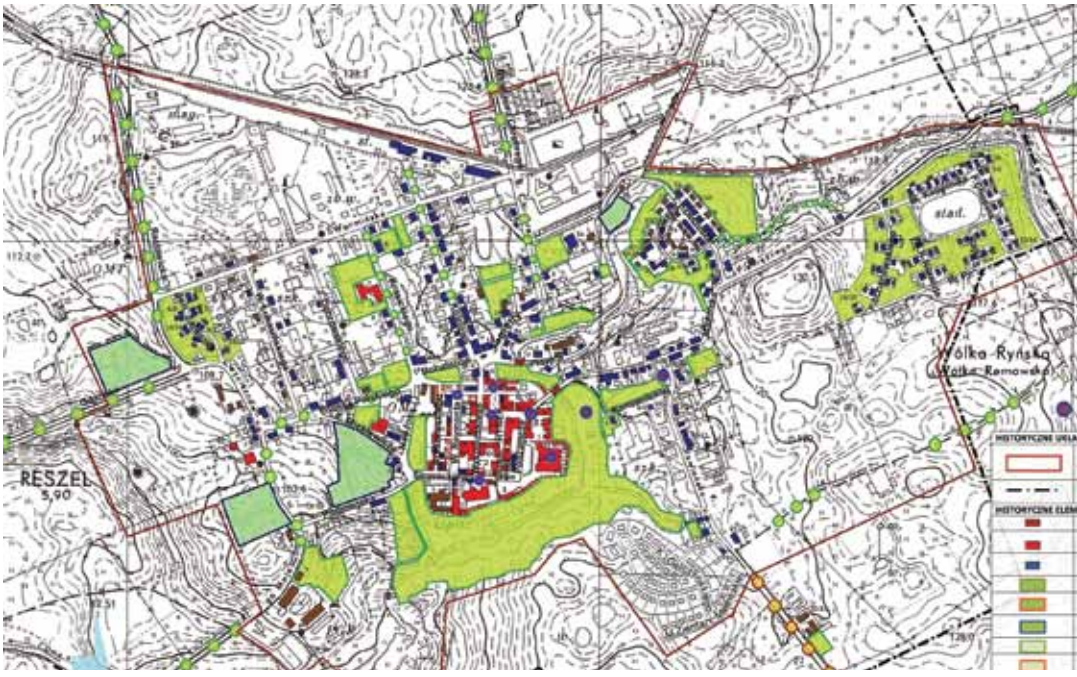
PARK MIEJSKI W RESZLU

Reszel to jedno z nielicznych miast warmińskich o zachowanym bardzo czytelnym historycznym układzie przestrzennym i z widocznymi poszczególnymi etapami jego rozwoju. Położone jest na wyniesieniu, z daleka są zatem widoczne dominujące wieże średniowiecznego zamku i kościoła. Regularny układ ulic wokół rynku prowadzi do przedmieść rozwijających się za dawnymi bramami miejskimi. Również regularny układ średniowiecznych ogrodów poza miastem przekształcony został w XIX wieku w zespół zabudowy miejskiej z reprezentacyjną główną ulicą prowadzącą do dworca. Jednym ze świadectw kształtowania przestrzeni miejskiej w XIX wieku jest publiczny park miejski. Założony w głębokiej dolinie otaczającej miasto rzeki Sajny nadal zapewnia ciszę i niecodzienne doznania zarówno mieszkańcom jak i turystom.

Reszel, jak większość ośrodków miejskich na terenie Warmii i Mazur, jest miastem, w którego granicach znajdują się liczne, kształtowanej od stuleci, tereny komponowanej zieleni o bardzo różnych formach. Na początku XX wieku były to między innymi aleje przydrożne prowadzące do granic miasta, aleje uliczne wzdłuż ważnych arterii, aleje i szpalery na cmentarzach, przedogródki i ogrody towarzyszące budynkom użyteczności publicznej, ogrody klasztorne, ogrody przydomowe zarówno przy willach, jak i w osiedlach XX-wiecznych i wreszcie park miejski.

Urządzone tereny zieleni publicznej i związane z nimi formy aktywności i wypoczynku były położone głównie wzdłuż doliny rzeki. Przecinały miasto od zachodu na wschód – od gimnazjalnego placu sportowego na południowo-zachodnim skraju miasta, przez rozległy park miejski, dalej wzdłuż rzeki w rejonie ul. Płowce, gdzie tereny rozdzielały się. W kierunku pół-

nocnym prowadziły przez mały park zwany Reichelswäldchen[1], położony na skarpie nad spiętrzeniem rzeki (na potrzeby młyna miejskiego), w otoczeniu ogrodów przydomowych i dalej obok cmentarza żydowskiego w stronę osuszonego jeziora Klewno. W kierunku wschodnim prowadziły przez ogrody użytkowe osiedla Młyńskiego i dalej aleją dębową wzdłuż dawnego kanału wodociągowego do miejskiego basenu kąpielowego na północno-wschodnim krańcu miasta. Największym terenem urządzonej zieleni jest park miejski. Znajduje się w południowej części miasta, po zewnętrznej stronie południowego i wschodniego odcinka murów obronnych. Położony jest w malowniczej dolinie rzeki Sajny, na obu jej brzegach między ulicą Płowce a górnym odcinkiem ulicy Podmiejskiej. Zajmuje powierzchnię około 10 hektarów. W stosunku do wielowiekowej i bogatej historii Reszla jest on tworem stosunkowo młodym. Zanim powstał w XIX wieku, obejmując obszar między gotyckim Mostem Niskim a ogrodem klasztornym sióstr katarzynek w okolicy dawnej Bramy Wysokiej, teren ten pełnił zupełnie inne funkcje.

1. *Zróżnicowane tereny komponowanej zieleni na terenie miasta Reszel (oznaczone kolorami zielonymi).*
Źródło: opracowanie własne, Reszel – studium wartości kulturowych miasta i gminy, 2015.
Rys. Marzena Zwierowicz, Olga Kołodziejczyk.

Z racji swego ukształtowania wzgórze reszelskie bardzo wcześnie było wykorzystywane do celów osadniczych. Pierwsze ślady osadnictwa, jakie tu odnaleziono, sięgają V-VI wieku. We wczesnym średniowieczu istniała tu osada

1 Mapa niemiecka Straβen- und Häuserplan 1936-1940 (Barran); www.Bildarchiv-Ostpreussen.de. (data odczytu: 10.08.2017). Obecnie to zaniedbany teren między zespołem szkolnym, cmentarzem żydowskim a Sajną.

pruska z umocnieniami obronnymi, w jej miejscu w 1241 roku zakon krzyżacki wzniósł strażnicę otoczoną wałami ziemnymi. Po podziale własnościowym zdobytych przez Zakon ziem, w końcu XIII wieku, Reszel wraz z okolicą stał się własnością biskupów warmińskich. W drugiej połowie XIV wieku, na miejscu wcześniejszej drewnianej strażnicy, rozpoczęto budowę zamku biskupiego[2]. Miasto, które rozwinęło się na płaskim szczycie wyniesienia obok zamku, zostało lokowane w 1337, a otoczone murami obronnymi w 1353 roku[3]. Głęboki jar ze stromymi zboczami stał się elementem systemu obronnego miasta od wschodu i południa jako naturalna fosa łącząca się z fosą sztucznie ukształtowaną otaczającą Reszel od północy i zachodu. Po zaniku funkcji obronnych niezadrzewione zbocza jaru wykorzystywano jako łąki i pastwiska. Północna skarpa ciągnąca się wzdłuż murów była własnością biskupów warmińskich, południowa skarpa należała do końca XIX wieku do gruntów sąsiadującej z miastem od południa wsi Robawy, granicą była rzeka[4].

Pierwsze wzmianki o zagospodarowaniu skarp jaru pochodzą już z 1575 roku, wspomniano wówczas o ogrodzie przy plebanii kościoła Świętych Apostołów Piotra i Pawła, zlokalizowanym po zewnętrznej stronie muru obronnego; wejście do niego przebito w murze obronnym (furta istnieje do dzisiaj)[5].

2. *Miejsce lokalizacji parku miejskiego – dolina rzeki Sajny po południowej stronie miasta, u podnóża kościoła Świętych Apostołów Piotra i Pawła, plebanii i zamku pod koniec XIX wieku.*
Źródło: www.bildarchiv-ostpreussen.de, nr id. 76368.

2 S. Mojzych-Rudowska, *Reszel. Z dziejów miasta*, Olsztyn: Pojezierze, 1978, s. 4-6.

3 *Historia miasta Reszel*, J. Sikorski, www.jerzysikorski.pl, (data odczytu: 8.08.2017).

4 Teczka obiektu „Park miejski w Reszlu", archiwum WUOZ Olsztyn; materiały: J. Sikorski, Założenie parkowo-ogrodowe wzdłuż rzeki Izery i Sajny na południe i wschód od murów miejskich, rps, s. 2.

5 XIV-wieczna plebania reszelska – najstarszą plebanią Warmii; materiały do programu remontu i adaptacji plebanii w Reszlu realizowanego przez Parafię Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Reszlu we współpracy ze Stowarzyszeniem Kulturalnym „Zamek" w Reszlu , 2014.

3. *Panorama Reszla od strony wschodniej (połowa XIX wieku, litografia E. Gaertner według Ferdinanda von Quasta). Na skarpie u podnóża dawnego kolegium jezuickiego widoczny ogród z altaną widokową w centrum.*

Jest to teren bardzo stromy, ogród ukształtowano zatem w formie bardzo wąskich tarasów, do których prowadziły równie strome schody. To specyficzne uformowanie miejsca, o południowej wystawie, wykorzystywano również do innych celów. Zbocze jaru służyło siostrom zakonnym jako bielniki, czyli miejsce do suszenia i bielenia tkanin na potrzeby zakonu i klasztoru. Ze źródeł ikonograficznych wynika, że także wcześniej zagospodarowano skarpę u podnóża dawnego Kolegium Jezuickiego i kościoła Świętego Krzyża (obecnie cerkiew Przemienienia Pańskiego). Litografia z połowy XIX wieku przedstawia wschodnie zbocze jaru wzdłuż murów miejskich między zamkiem a Mostem Wysokim. Z zadarnionymi stokami kontrastują kępy drzew na pierwszym planie. W centralnej części skarpy widnieje tam, prawdopodobnie murowany, taras z altaną widokową pozwalająca podziwiać dolinę rzeki i dalszy malowniczy krajobraz. Potwierdza to zdjęcie tejże skarpy z lat 30. XX wieku, które pokazuje ogród wydzielony parkanem do samej rzeki, z centralnym tarasem (choć bez altany) i prowadzące do niego ścieżki. Także fragmenty wschodniej skarpy, poniżej ulicy Mazurskiej, były wykorzystywane jako ogrody użytkowe zapewne przez okolicznych mieszkańców[6].

Kwestia wąwozu jako ogólnodostępnego parku miejskiego pojawiła się pod koniec XIX wieku. Być może sprawę przesądziła wizyta biskupa Andrzeja Thiela w 1891 roku. Według miejscowej relacji gość wyjrzawszy na południe przez okno plebanii, uległ zachwytowi ze względu na niezwykłość krajobrazu oraz intensywną zieleń. Miał więc zachęcić miejscowych notabli, aby założyli wzorem innych miast w Prusach Wschodnich swoje Towarzystwo Upiększania Miasta. Obiecał własne dotacje – na początek 150 marek, a następnie co roku

6 Analiza materiałów kartograficznych i ikonograficznych, przedstawionych w tekście.

po 50 marek. Ta zachęta nie mogła pozostać bez odpowiedzi. Towarzystwo powstało w kwietniu 1892 roku, z prezesem – powiatowym inspektorem budowlanym Bongardem na czele. Statut opracował dyrektor gimnazjum Buchholz. W skład zarządu weszli najprzedniejsi obywatele z burmistrzem Willem i archiprezbiterem Fahlem[7].

Zapewne działania były wielostronne. Generalnie XIX wiek, jeśli chodzi o zieleń miejską na terenie Prus Wschodnich, zapisał się chwalebnie. Wraz z rozwojem miast, zmianą poziomu życia czy funkcji poszczególnych elementów układu przestrzennego miasta zmienił się sposób zagospodarowania przestrzeni publicznej. Pojawiają się skwery w miejscu dawnego placu targowego na rynku, reprezentacyjne ulice obsadza się alejami drzew, znaczące budynki publiczne otaczane są ogrodami. Powstają również parki miejskie przeznaczone na miejsca wypoczynku dla wszystkich mieszkańców. Duże zasługi miały tu zorganizowane działania w postaci tak zwanych towarzystw upiększania miasta. Zaczęły one powstawać na terenie Prus już w pierwszej połowie XIX wieku. Do zadań takiej organizacji – jak sama nazwa wskazuje – należało szeroko pojęte upiększanie miasta w postaci porządkowania i inicjowania nowego zagospodarowania przestrzeni publicznej, a przede wszystkim kształtowania zieleni miejskiej zgodnie z najnowszymi trendami europejskimi i potrzebami społecznymi. Przejawiało się to w systematycznym zadrzewianiu ulic i zakładaniu nowych terenów zieleni – skwerów, parków miejskich, ogrodów przydomowych – stworzeniu zaplecza gospodarczego na potrzeby zieleni miejskiej, a także w prowadzeniu szerokiej działalności edukacyjnej[8].

4. *Dolina rzeki Sajny, pierwszy etap zagospodarowania parku w końcu XIX wieku. Na pierwszym planie nasadzenia drzew na skarpie u podnóża kościoła, dalej widocznym użytkowy ogród tarasowym u podnóża plebanii. W tle południowa skarpa rzeki wykorzystywana jako pastwiska. Źródło: www.bildarchiv-ostpreussen.de nr id. 000808.*

7 Teczka obiektu „Park miejski w Reszlu"…, dz. cyt.; J. Sikorski, rps, dz. cyt., s. 2

8 *Historia Bydgoszczy. T. I. Do roku 1920*, red. M. Biskup, Warszawa; Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1991, s. 501.

W Reszlu, na przełomie XIX i XX wieku Towarzystwo Upiększania Miasta zrealizowało wiele przedsięwzięć, między innymi nasadzono drzewa przy stawie młyńskim i zagospodarowano otoczenie pomnika poległych w wojnie 1870-1871[9]. Z analizy kartograficznej wynika, że dotyczy to nasadzeń przy dawnym stawie młyńskim przy ul. Płowce, można przypuszczać, że był to dawny park Reichelswäldchen. Pomnik poległych znajduje się na dzisiejszym placu Paderewskiego.

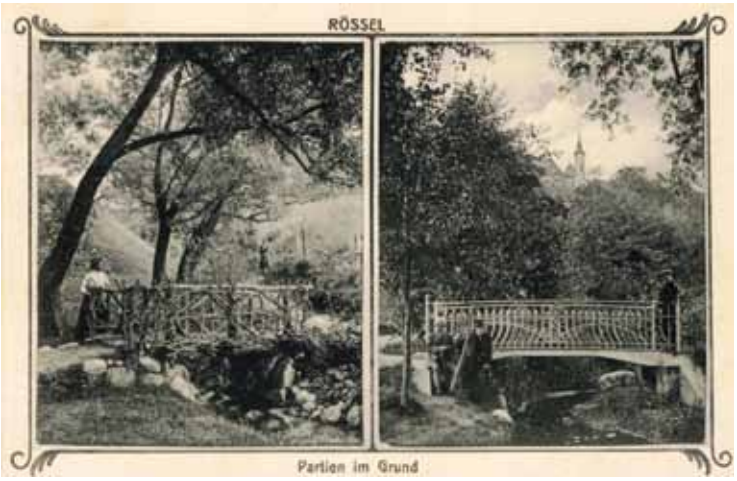
Najważniejszym zadaniem było jednak utworzenie publicznego parku miejskiego. Do tego celu znakomicie nadawała się dolina rzeki Izery, która po utracie swych funkcji obronnych nie była praktycznie wykorzystywana pod kątem potrzeb miejskich. Sztucznie ukształtowane fosy miejskie zmieniły swój charakter. Fosę zachodnią zagospodarowano na przydomowe ogrody ozdobny i użytkowy, natomiast fosa północna w części pełniła rolę skweru, w części została zabudowana. Zatem pierwszy etap urządzenia parku stanowiło zagospodarowanie północnej skarpy jaru rzeki Sajny wzdłuż średniowiecznych murów, od gotyckiego Mostu Wysokiego do dawnej zachodniej bramy miejskiej (koło szpitala). Pierwotnie północna skarpa jak i tereny we wschodniej części miasta za rzeką należały do biskupstwa warmińskiego, teren leżał w granicach miasta, nie było zatem przeszkód w realizacji zamierzenia. Natomiast skarpa południowa należała do wsi Robawy. Dopiero po uregulowaniu spraw własnościowych, czyli przejęciu skarpy południowej od wsi Robawy i włączeniu w granice gminy miejskiej w 1895 roku[10], przystąpiono do powiększenia parku.

Zakładając park, wykorzystano naturalne ukształtowanie polodowcowego terenu w postaci głębokiego jaru rzeki (dawniej zwana Izerą lub Cyną, obecnie funkcjonuje nazwa Sajna). Wartko płynąca rzeka wije się i szumi na dnie doliny na długości ponad 700 metrów. Znaczne zróżnicowanie wysokości między starym miastem a dnem doliny dochodzące do około 30 metrów oraz znaczny spadek podłużny terenu powodują, że miejscami rzeka wygląda jak górski potok. Północna skarpa wzdłuż murów jest wysoka i bardzo stroma, południowa natomiast nieco niższa, o mniejszych spadkach, zwłaszcza od strony południowej. Takie ukształtowanie terenu powoduje, że nie tylko panuje tam specyficzny mikroklimat o większej wilgotności i temperaturze nieco niższej niż w centrum miasta. Bardzo silnym doznaniem jest również wrażenie zmiany miejsca o tak różnym charakterze – z rozświetlonego starego miasta o niskiej zabudowie wkracza się do głębokiej mrocznej doliny skąpanej w zieleni.

W pierwszym etapie kształtowania parku na skarpie północnej zamierzenia były skromne. Punkt wyjścia stanowił głęboki wąwóz ze stromymi skarpami pozbawionymi drzew, a główną osią założenia stała się rzeka z nielicznymi drzewami-samosiewami wzdłuż brzegów. Wytyczono ścieżki spacerowe – jedną wzdłuż rzeki oraz dwie wytrasowano na skarpie – u podnóża kościoła i klasz-

9 Teczka obiektu „Park miejski w Reszlu"…, dz. cyt.; J. Sikorski, rps, dz. cyt., s. 2
10 Tamże.

toru oraz u podnóża zamku. Ułatwiono dostęp do parku od strony miasta, obok kościoła. Między plebanią a klasztorem poprowadzono bardzo długie i strome (a także raczej niebezpieczne) schody. Zadrzewiono częściowo stok u podnóża murów miejskich. Dawne pastwiska i nieużytki na skarpie północnej obsadzono gęsto drzewami (między innymi widocznymi na zdjęciach świerkami), które bardziej przypominały plantację niż park. Jednak sądząc po zachowanych okazach starodrzewu – jak choćby potężny buk po południowej stronie zamku – dalsze nasadzenia na skarpie północnej przybrały jednak charakter bardziej parkowy. Walorem głównym okazały się naturalne wartości przyrodniczo-krajobrazowe głębokiego jaru – widok na dno doliny z meandrującą rzeką oraz szerokie, otwarte widoki na okoliczny malowniczy krajobraz rolniczy z pastwiskami na południowej skarpie. Walory widokowe miejsca znane były wcześniej. Już na początku XIX wieku bardzo popularnym miejscem widokowym na zamek biskupi był szczyt wschodniej skarpy rzeki, na zewnątrz jaru, często uwieczniany na akwarelach, rysunkach, litografiach.

5. *Parkowe mostki nad rzeką Sajną – drewniany z kamiennymi przyczółkami i betonowy z metalowymi barierkami. Źródło: www.bildarchiv-ostpreussen.de nr id. 051698.*

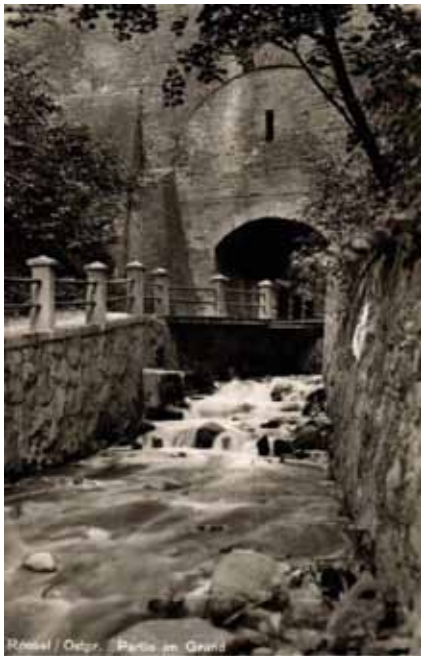
W następnym etapie zagospodarowywania pracami objęto skarpę południową i wówczas postawiono sobie znacznie ambitniejsze zadania. Bardzo ważny element programu stanowiło wykorzystanie walorów widokowych nie tylko naturalnych, ale także tych ukształtowanych przez człowieka. Tworząc punkty i ciągi widokowe, odpowiednio komponując zieleń wysoką, otwierano zróżnicowane w odbiorze przestrzenie. Z jednych miejsc eksponowano położoną na najwyższym terenie imponującą panoramę średniowiecznego miasta, którą tworzą zamek biskupów warmińskich, plebania – rezydencja archiprezbitera i kościół Świętych Apostołów Piotra i Pawła, dawny klasztor sióstr Katarzynek, dawny szpital klasztorny[11] i fragmenty murów miejskich. Oświetlona słoń-

11 Obecnie w zamku mieści się oddział Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, hotel i restauracja; w wyremontowanej plebanii będzie Muzeum Reszla; w klasztorze znajduje się Zgromadzenie Sióstr Misjonarek Świętej Rodziny, a w rozbudowanym szpitalu ośrodek paliatywno-opiekuńczy i hospicjum.

cem potężna ceglana zabudowa na szczycie kontrastowała z masywem zieleni na zboczach. Z innych miejsc otwierały się pod różnym kątem widoki na najniżej położone dno cienistej doliny z malowniczo wijącą się rzeką. Wszystkie te zabiegi pozwalały na niezmiernie zróżnicowane doznania, podnosiły atrakcyjność założenia parkowego i zaskakiwały swoją urodą.

Osnowę założenia parkowego stanowiła rzeka, jej zagospodarowanie stało się więc ważnym elementem kompozycji całości. We wschodniej części parku szczególną atrakcją były gotyckie mosty ceglane – dominujący monumentalny Most Wysoki i znacznie mniejszy Most Niski. W dalszym przebiegu rzeki obie skarpy łączyły przerzucone przez rzekę cztery malownicze mostki parkowe. Ich konstrukcja była zróżnicowana: most kamienny o przyczółkach murowanych z dużych głazów i z drewnianymi balustradami z powyginanych gałęzi, most betonowy zwany Silberbrücke[12] z ozdobnymi kutymi balustradami, metalowy most o konstrukcji kratownicowej. Sama rzeka Sajna, meandrująca na naturalnym pochyleniu, ujarzmiana była kamiennymi murami i głazami w postaci kamiennych progów czy luźno rozrzuconych kamieni. Przy zachodniej granicy parku rzekę przecinała śluza, która na płaskim terenie tworzyła niewielkie rozlewisko.

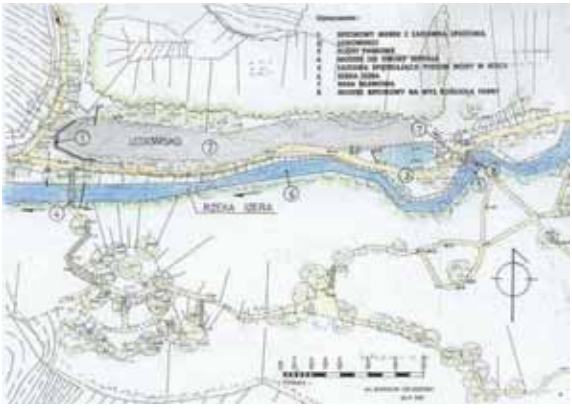
Bardzo starannie przeanalizowano warunki naturalne miejsca dla wyeksponowania najcenniejszych walorów przestrzennych, tworząc park z bardzo ciekawym i rozbudowanym programem. Na przełomie wieków i dalej w latach 20. i 30. XX wieku wytyczono sieć swobodnych ścieżek parkowych poprowadzonych na płaskim terenie wzdłuż rzeki i na zboczach, wyposażając je w liczne kamienne schodki w najbardziej stromych miejscach. Wzdłuż tras spacerowych, przy alejkach, pojawiły się na różnych wysokościach place wypoczynkowe z widokami na bryłę starego miasta i dolinę rzeki, wyposażone w ławki, budki lęgowe dla ptaków czy kamienne schodki. Zagospodarowując park, zaakcentowano także ważne wydarzenia związane z historią Prus. W 1913 roku upamiętniono setną rocznicę zwycięstwa pod Lipskiem nad wojskami Napoleona. Wykorzystano w tym celu olbrzymi głaz narzutowy, który od wieków leżał nad rzeką. Również w1913 roku postawiono Kaiserstein, czyli pomnik poświęcony 25-leciu koronacji cesarza Wilhelma II. Na murowanym kamiennym postumencie umocowano czarną kamienną tablicę

6. *Gotycki Most Wysoki nad rzeka Sajną, stan z 1939 roku. Widoczna dobudowa pomieszczeń więziennych w arkadzie mostu i umocnione brzegi rzeki. Źródło: www.bildarchiv-ostpreussen.de, nr id. 51589.*

12 Zdjęcia archiwalne, www.Bildarchiv-Ostpreussen.de, nr id. 084491 (data odczytu: 15.08. 2017).

z wyrytym pamiątkowym napisem. Później specjalnie ukształtowano i skomponowano przy pomniku placyk z kamiennymi ławami, w otoczeniu drzew. Całą skarpę zadrzewiono, sadząc różnorodne gatunki drzew i krzewów takich, jak: olcha, jodła, modrzew, cis, brzoza, klon, jesion, buk i wiąz; z krzewów – bzy i jaśminowce. Dla podkreślenia unikatowych walorów miejsca udostępniono przejście pod gotyckim Wysokim Mostem. Pierwotnie było niedostępne, w latach 30. XX wieku w miejscu drewnianych umocnień wartko płynącej rzeki i kładki pod mostem wybudowano solidne kamienne mury oporowe, a betonowe przejście zabezpieczono balustradą z murowanymi słupkami. Zadbano także o atrakcje w okresie zimowym. Nad rzeką, u podnóża szpitala, na największej polanie parkowej, przy pomocy specjalnego systemu wlewek i zastawek organizowano lodowisko, wykorzystując wodę z rzeki.

7. *Na polanie u podnóża kościoła w czasie zimy otwierano lodowisko. Rys. Stanisław Gołaszewski, 2007. Źródło; www.reszel.net/galeria-zdjęć/pukas.*

Kolejną ważną inwestycją był zlokalizowany na południowej skarpie duży amfiteatr, który rozsławił park i miasto w całych ówczesnych Niemczech. Otwarto go w maju 1932 roku z okazji 300-lecia gimnazjum reszelskiego. Na inaugurację wybrano sztukę o tematyce historycznej, o wojnie polsko-krzyżackiej z lat 1520-1521 autorstwa ostatniego przed wojną archiprezbitera dr. Georga Martena[13]. Amfiteatr jest zlokalizowany we wschodniej części południowej skarpy. Scena była położona tuż nad rzeką, a półkolistą widownię wycięto w zboczu skarpy. Całość wieńczył dominujący, obszerny kamienny plac z kamiennymi ławami. Położony na szczycie ukształtowanym tarasowo, otoczony od strony zbocza nieregularną ścianą kamienną połączony był z widownią osiowymi i bocznymi kamiennymi schodami. Z widowni i placu roztacza się jedyny w swoim rodzaju widok na pełną panoramę miasta z dominującymi gotyckimi budowlami i gęstą niską zabudową kamienic z czerwonymi dachami[14].

13 Teczka obiektu „Park miejski w Reszlu", dz. cyt.; J. Sikorski, rps, dz. cyt., s. 3.

14 W drugiej połowie XX w. na kamiennym murze wokół placu nad amfiteatrem znajdowała się płyta z podobizną Stefana Żeromskiego. Zdjęcia archiwalne, www.reszel.net/galeria zdjęć/Rychu (data odczytu: 10.08.2017).

8. *Jedna z głównych atrakcji parku – amfiteatr w dolnej części zbocza południowego oraz plac wypoczynkowo-widokowy na szczycie zbocza. Źródło: www.bildarchiv-ostpreussen.de nr id. 45141.*

Do parku prowadziło kilka wejść o różnym stopniu trudności. Od strony centrum miasta strome zejścia po schodach, jedno w murze obronnym przy kościele, drugie między szpitalem a ogrodem klasztornym i trzecie w okolicy ulicy Mazurskiej, a dokładniej z ulicy Marii Konopnickiej. Łagodne wejścia zapraszały do parku od północy w okolicach Mostu Niskiego, koło dawnego młyna, od południowego wschodu od ulicy Słowiańskiej i od zachodu z dolnej partii ulicy Podmiejskiej. Nie bez znaczenia było także połączenie komunikacyjne z otoczeniem parku. Od wschodniej granicy ullica Płoska kierowała do małego parku Reichelswäldchen nad rozlewiskiem Sajny i dalej do kąpieliska miejskiego. Przy zachodniej granicy założenia zlokalizowano nowoczesną na owe czasy oczyszczalnię ścieków – co zapewne świadczyło o poziomie życia w mieście – oraz ścieżki parkowe prowadzące do dużego placu sportowego przeznaczonego dla uczniów miejscowego, znanego, gimnazjum. Tu także park stykał się z dużym ogrodem klasztornym prowadzonym na potrzeby sióstr zakonnych i ich podopiecznych w szpitalu. Oryginalne rozwiązanie bezpośredniego dojścia z klasztoru do tego ogrodu w postaci bardzo długiego i wysokiego mostu kratownicowego nad głębokim wąwozem było kolejną charakterystyczną atrakcją dla odwiedzających park.

Park nazywano „Die Grund", jako miejsce położone w obniżeniu. Był bardzo popularny w mieście i znany daleko poza nim.

Tak park miejski prezentował się do połowy XX wieku. Obecnie nadal zachowano tradycję miejsca i funkcję terenu zieleni miejskiej w jego historycznych granicach, daleko mu jednak do przedwojennego wyglądu. Zachowany lub czytelny jest układ założenia parkowego o zdecydowanie wyróżniających walorach przyrodniczo-krajobrazowych. Częściowo przetrwały historyczne

9. *Metalowa kładka o konstrukcji kratownicowej łącząca klasztor z ogrodem klasztornym. Obecnie nie istnieje. Źródło: www.bildarchiv-ostpreussen.de, nr id. 084613.*

elementy zagospodarowania takie, jak: ukształtowanie terenu, układ drogowy w postaci czytelnych ścieżek lub ich śladów i śladów placów, część starodrzewu z komponowanych nasadzeń (buki, dęby, jodły, klony) w formie naturalnej lub ze śladami form kształtowanych (ślad żywopłotu grabowego, formowana aleja wejściowa w rejonie szpitala), ukształtowanie amfiteatru z placem widokowym na szczycie skarpy, olbrzymi głaz narzutowy. Lata zaniedbań spowodowały jednak wiele strat, nieczytelne są place wypoczynkowo-widokowe, zniszczeniu uległ pomnik poświęcony Wilhelmowi II, przetrwały tylko ślady schodów terenowych na punkty widokowe. Ostatnio rozebrano ławki na półkolistych tarasach amfiteatru. Zachowała się oryginalna konstrukcja tylko jednego mostku – mostku z kratownicy. Podobna rzadko spotykana konstrukcja długiej kładki klasztornej nie istnieje. Pozostałe mostki parkowe przebudowano.

Drzewostan parkowy sprawia obecnie wrażenie lasu. Zdominowały go liczne samosiewy rodzimych drzew i krzewów w zróżnicowanym wieku poniżej 70 lat. Są to przede wszystkim łatwo rozprzestrzeniające się graby, wiązy i klony, rzadziej brzozy, jesiony, lipy, olchy. Wśród nadmiernie zagęszczonych młodych drzew rosną wiekowe drzewa – ślady dawnej kompozycji. W większości są to rodzime gatunki, głównie liściaste – lipy, buki, klony, dęby oraz mniej liczne drzewa iglaste – przede wszystkim świerki, a także sosny, modrzewie. Nieliczne gatunki obce, introdukowane w tutejszych warunkach, to kasztanowce białe, dęby czerwone, sosny wejmutki. Na szczególną uwagę zasługują wymieniane przez Wojciecha Słomkę pojedyncze egzemplarze metasekwoi chińskiej, które określa jako prawdopodobnie jedne z pierwszych nasadzeń hodowlanych zlokalizowanych na terenie Polski[15]. Szczególnie okazały starodrzew to przede wszystkim potężny buk na północnej skarpie pod zamkiem (ale praktycznie niewidoczny w gąszczu samosiewów), grupy malowniczych świerków nad rzeką, liczne grupy buków na południowej i wschodniej skarpie. Wśród krzewów licznie występuje śnieguliczka biała, dereń biały, trzmielina pospolita oraz jaśminowiec wonny. W tak specyficznym miejscu bogato prezentuje się również runo parkowe, zmienne zależnie od pory roku. Wiosną pojawiają się kępy śnieżyczki przebiśnieg, później łany zawilca gajowego, którego nasiona rozsiewane są przez mrówki, złoci żółtej, orlika pospolitego, przylaszczki pospolitej, barwinka pospolitego, nareczniczy samczej[16]. Przez cały sezon atrakcyjnie wyglądają duże połacie bluszczu pospolitego płożące się po skarpie i wspinające się na drzewa.

15 W. Słomka, *W wąwozie polodowcowym*, 2005; www.reszel.pl (data odczytu: 12.08.2017).

16 Zob. przyp. 15.

10. *Plan miasta z lat 1936-1940 (niem. Straßen- und Häuserplan, Barran) z podkreślonymi kolorami terenem parku miejskiego zwanego „Die Grund". Widoczna jest rzeka z mostami, sieć ścieżek parkowych i placów wypoczynkowych, zasięg zadrzewień oraz reprezentacyjne budynki miasta powiązane widokowo z parkiem. Źródło: plan miasta w www.bildarchiv-ostpreussen.de. Opracowanie planu Marzena Zwierowicz.*

W drugiej połowie XX wieku prowadzono na terenie parku wiele inwestycji. W latach 60. XX wieku przeprowadzono prace w korycie rzeki, umocniono najbardziej narażone na zniszczenie przez wodę fragmenty brzegów w postaci tradycyjnych kamiennych murków oporowych. Pozostałe brzegi wytyczały malowniczo rozrzucone kamienie i głazy narzutowe. Nadal dobrze wpisują się w przestrzeń parku. Wyremontowano mostki nad rzeką. Wzdłuż ścieżek parkowych w dolinie postawiono lampy parkowe. W centrum parku na największej polanie zlokalizowano plac zabaw dla dzieci, a obok na skarpie, dla zwiększenia atrakcyjności, założono mini-ZOO, między innymi z danielami. W latach 90. XX wieku przeprowadzono poważną inwestycję związaną z rewaloryzacją Mostu Wysokiego. Przywracając formę mostu najbardziej zbliżoną do gotyckiej, z wysoką arkadą, rozebrano później dobudowane pod tą arkadą pomieszczenia dawnego więzienia. Była to decyzja kontrowersyjna pod względem konserwatorskim, bowiem dobudówka też była elementem zabytkowym, a postać tak rozbudowanego mostu jest rzadko spotykaną formą wykorzystania tego typu budowli[17]. Choć trzeba przyznać, że ze względu na wnętrza parkowe jest bardzo atrakcyjna widokowo.

Park był również miejscem wydarzeń dalekich od funkcji miejsca. W 2002 roku niemiecka fundacja „Pamięć" dokonała tu ekshumacji szczątków żołnierzy niemieckich i ponownego pochówku na specjalnym cmentarzu w okolicach Barczewa. Istnienie wojennej nekropolii na tym terenie było faktem mało znanym. Zniszczono ją prawdopodobnie krótko po wojnie[18].

17 Teczka obiektu „Most Wysoki w Reszlu", w archiwum WUOZ w Olsztynie.

18 T. Wicińska, *Sensacyjne odkrycie w parku Miejskim*, 2002, www.reszel.pl (data odczytu: 12.08.2017).

11. *Rzeka Sajna – osnowa kompozycji parku miejskiego, stan z 2016 roku. Fot. Marzena Zwierowicz.*

12. *Gotycki Most Wysoki obecnie po przywróceniu zbliżonej do pierwotnej formy, stan z 2015 roku. Fot. Marzena Zwierowicz.*

W latach 80. XX wieku powstała koncepcja rewaloryzacji zespołu staromiejskiego w Reszlu[19]. Obok wnikliwych analiz dotyczących zespołu zabudowy pojawiła się myśl całościowego rozwiązania terenów wokół murów obronnych, czyli utworzenia systemu plant wokół historycznej zabudowy w oparciu o naturalny jar rzeki po stronie południowej i wschodniej miasta oraz sztucznie ukształtowanych fos po stronie północnej i zachodniej. Zakładała ona między innymi odtworzenie historycznej kompozycji starego parku po obu stronach rzeki, z siecią ścieżek i placów parkowych, amfiteatrem, mostkami nad rzeką, placami sportowymi na uboczu. Jednocześnie parkowe alejki harmonijnie łączyły dolinę z otaczającymi go terenami – ścieżka obok oczyszczalni prowadziła na dawny plac sportowy, odtworzona wysoka metalowa kładka łączyła

19 Studium rewaloryzacji zespołu staromiejskiego w Reszlu, gł. projektant M. Ciborowski, Warszawa 1981, mps, archiwum WUOZ Olsztyn, sygn. 1908.

13. *Amfiteatr w parku, stan z 2015 roku. Fot. Marzena Zwierowicz.*

14. *Największa polana na terenie parku u podnóża kościoła i klasztoru, stan z 2015 roku. Fot. Marzena Zwierowicz.*

klasztor z ogrodem klasztornym, ścieżka poprowadzona w jarze pod dawnym mostem na ulicy Słowackiego (koło szpitala) skierowywała do ogrodów w fosie zachodniej, ścieżki we wschodniej stronie parku prowadziły do północnego przedmieścia i na szczyt wschodniej zewnętrznej skarpy dla podziwiania panoramy miasta znanej od wieków. Ta koncepcja wykorzystywała wszelkie walory miejsca, wpisywała się znakomicie w funkcjonalny i historyczny sposób zagospodarowania terenów na obrzeżach zabytkowych ośrodków miejskich, ale niestety nie doczekała się realizacji.

Park jest ważnym punktem w katalogu zabytków Reszla. Do niedawna, na mocy wpisu do rejestru zabytków z 15 czerwca 1957 roku, tylko część terenu podlegała ochronie konserwatorskiej z racji lokalizacji w strefie ochrony średniowiecznego założenia urbanistycznego Reszla, wytyczającej granice ochrony w odległości do 100 metrów na zewnątrz od linii murów obronnych. Osta-

tecznie ze względu na bardzo wysokie walory zarówno historyczno-kompozycyjne, jak i przyrodniczo-krajobrazowe założenia parkowego dokonano indywidualnego wpisu do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego reszelskiego parku miejskiego w pełnych historycznych granicach (decyzja z 8 lipca 2016 roku).

W ostatnich latach park miejski w Reszlu otrzymał nazwę „Zielona Dolina". Jako teren zieleni miejskiej jest objęty podstawową opieką, planowane są remonty i wprowadzane są nowe funkcje, między innymi edukacyjne. W 2005 roku odbyło się uroczyste otwarcie Trasy Ekologiczno-Dydaktycznej (TED), która jest jednym z efektów projektu TED 2005 realizowanego przez młodzież i nauczycieli z miejskiego gimnazjum w Reszlu. Prowadzi ona przez cały ten teren i wyposażona jest w 10 tablic informacyjnych w trzech językach, opisujących zagadnienia przyrodnicze, czyli florę i faunę parku, oraz zagadnienia historyczne, czyli informacje dotyczące historii założenia i zabytków spotykanych na trasie[20].

Wszystkie te aspekty zaowocowały niewątpliwym sukcesem. W 2007 roku reszelski park zajął II miejsce w ogólnopolskim konkursie na najpiękniejszy park w Polsce. Konkurował ze 170 założeniami parkowymi, które oceniano pod kątem utrzymania parku w dobrym stanie, jego funkcjonalności, układu parku oraz cech szczególnych, wyróżniających go na tle innych zespołów zieleni[21].

Park kryje jeszcze wiele możliwości i wymaga nadal wielu specjalistycznych działań. Konieczne jest odtworzenie powiązań widokowych pozwalających na ekspozycje najcenniejszych zabytków regionu – punktów i panoram widokowych na zamek, plebanię, kościół, klasztor, szpital miejski. Konieczne jest uczytelnienie poszczególnych wnętrz parkowych. Związane to będzie z częściową wycinką selekcyjną gęsto rosnących samosiewów drzew i krzewów, co jest dość trudnym zadaniem. Oczywiście brakuje charakterystycznej metalowej długiej kładki do ogrodów klasztornych i należałoby ją odtworzyć. Ale też bardzo niedocenionym obiektem powiązanym z parkiem, a zlokalizowanym w jego bezpośrednim sąsiedztwie, jest historyczna oczyszczalnia ścieków z zachowanymi wieloma oryginalnymi urządzeniami, a także śluza na rzece położona w ciągu ścieżki prowadzącej do oczyszczalni. Wskazane jest ze względów konserwatorskich – i również w interesie społecznym – rozważenie ich ochrony oraz odpowiednie eksponowanie i zagospodarowanie jako zabytku techniki wzbogacającego ofertę turystyczną miasta.

Marzena Zwierowicz

20 K. Majcher, *Trasa w parku*, 2005, www.reszel.pl (data odczytu: 12.08.2017).

21 L. Macełko, Konkurs na najpiękniejszy park w Polsce, 2007, www.reszel.pl (data odczytu: 15.08.2017).

Marzena Zwierowicz, architekt krajobrazu, pracownik instytucji związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, zajmuje się ochroną i kształtowaniem krajobrazu kulturowego Warmii i Mazur. Autorka opracowań studialnych krajobrazu kulturowego, dokumentacji konserwatorskich oraz projektów rewaloryzacji parków, ogrodów i cmentarzy. Jest członkinią Stowarzyszenia Wspólnota Kulturowa „Borussia", Towarzystwa Opieki nad Zabytkami i Stowarzyszenia „Zielona Gmina". Brała udział w konferencjach i projektach konserwatorskich, popularyzatorskich i edukacyjnych „Nowe życie pod starymi dachami", „Wolontariat w ochronie krajobrazu kulturowego", „Ochrona alei przydrożnych", projekt rozpoznania zasobu alei przydrożnych. Publikowała w czasopismach: „Borussia. Kultura. Historia. Literatura", „Ochrona Zabytków", „Biuletyn Konserwatorski", „Zieleń Miejska".